

หลักธรรม ที่ทุกคนควรทราบ

BIA
www.bia.or.th

ธรรมะใกล้มือ

ธรรมะเล่มน้อย

เป็นหนังสือธรรมะขนาดพกพา รายเดือน ๑๒ เล่ม ๑๒ เดือน เพื่อเจริญสติ และแสวงหาปัญญาเบื้องต้นสำหรับคนไม่มีเวลาศึกษาเนื้อหาโดยละเอียด

สามารถมีส่วนร่วมได้โดย...

๑. ผู้ที่อ่านแล้วคิดว่าดีมีประโยชน์ โปรดส่งมอบให้แก่ผู้อื่นต่อ เปรียบดั่งให้ทาน.
๒. สนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะเล่มน้อยตามกำลัง.
๓. เลือกจัดพิมพ์หนังสือธรรมะเล่มน้อย เพื่อเผยแพร่ในวาระต่างๆ เช่น งานวันขึ้นปีใหม่ งานวันเกิด งานสมรส งานเฉลิมฉลอง งานบุญ งานศพ ฯลฯ โดยสามารถเลือกเอาเฉพาะส่วนที่เป็นธรรมบรรยายและพิมพ์บางส่วนเพิ่มเติมได้

ธรรมะดีๆ มีติดตัวไว้ เพื่อเจริญสติและปัญญา

ร่วมเป็นเจ้าของภาพ
พิมพ์ธรรมะเล่มน้อยได้ที่
หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ
โทร. ๐ ๒๙๓๖ ๒๘๐๐

รายชื่อหนังสือธรรมะเล่มน้อย

๑๒ เล่ม สำหรับปี ๒๕๕๕ ประกอบด้วย

๑. การมีอายุครบรอบปี...เป็นเช่นนั้นเอง ๒. สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต
๓. มาฆบูชา วันนี้เป็นการกระทำเพื่อบูชาพระอรหันต์
๔. ความถูกต้องของการศึกษา ๕. ความหมายและคุณค่าของ
คำว่า “ลัทธิอายุ” ๖. การทำงานนั้นคือการปฏิบัติธรรม
๗. เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ ๘. พระธรรมในทุกแง่ทุกมุม
๙. มือขวาทำบุญอย่าให้มือซ้ายรู้ ๑๐. ปวารณา คือ เครื่องหมาย
แห่งคนดี ๑๑. ประโยชน์ของความกตัญญู ๑๒. ภูมิต่างๆ และ
แนวครองชีวิต

๑๒ เล่ม สำหรับปี ๒๕๕๖ ประกอบด้วย

๑. ธรรมะเผด็จการ ๒. ความเป็นไปของจิต ๓. ความเข้าใจถูก
เกี่ยวกับศาสนา ๔. พุทธบริษัทไม่ต้องใช้ยาระงับประสาท
๕. ธรรมที่ลูกของพระพุทธเจ้าควรปฏิบัติ ๖. การบวช
คือการบังคับตัวเอง ๗. โทษที่เกิดเพราะไม่มีวินัย ๘. อย่าง
นั้นเอง ๙. มะพร้าวนาฬิกา ๑๐. ชีวิตโหวด ๑๑. สติ
๑๒. สันติภูมิโก

๑๒ เล่ม สำหรับปี ๒๕๕๗ ประกอบด้วย

๑. ธรรมะทำไมกัน ๒. แผ่นดินรองรับร่างกาย ธรรมะรองรับจิตใจ
๓. สิ่งที่เราเรียกว่ากิเลส ๔. ธรรมคือสิ่งจำเป็นแก่นมนุษย์สำหรับป้องกัน
และแก้ไข ๕. สิ่งซึ่งเป็นอุปสรรคแก่การเลิกอายุ ๖. ทุกสิ่งอยู่เหนือ
ปัญหา ๗. รู้จักธรรมะให้ถึงที่สุด ๘. เข้าใจพุทธศาสนาให้ถูกต้อง
๙. หลักธรรมที่ทุกคนควรทราบ ๑๐. ธรรมที่เป็นเครื่องมือ
การเดินทาง ๑๑. ผลพลอยได้ที่เนื่องถึงกันและกันในโลก
๑๒. ธรรมะคือหน้าที่

BUDDHA'S DHARMA ARCHIVES

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

หลักธรรม ที่ทุกคนควรทราบ

โดย
พุทธทาสภิกขุ

ลำดับที่ ๘ ประจำปี ๒๕๕๗

www.bia.or.th

อบรมภิกษุ尼สิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
บวชภาคฤดูร้อนปี ๒๕๑๗
วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗
ธรรมโฆษณ์ชุด มหิตลธรรม

หลักธรรม ที่ทุกคนควรทราบ

ในการบรรยายครั้งแรกของคำ
บรรยายชุดนี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า **หลักธรรม
ที่ทุกคนควรทราบ**. และขอให้ผู้ฟังทำความเข้าใจ
ในฐานะที่ว่า มันเป็นหลักพื้นฐานทุกๆ ไปที่
เกี่ยวกับการศึกษาระยะ.

ธรรมะเป็นสิ่งจำเป็นแก่ทุกคน แต่คนไม่รู้จัก

ธรรมะเป็นสิ่งจำเป็นแก่ทุกคน มองดูเหมือนว่ามีอยู่หลายชั้นที่ว่าเป็นสิ่งที่ต้องรู้ ต้องทำ ต้องได้ กระทั่งว่า ตัวเรากลายเป็นธรรมะเสียเอง. เดียวนี้ที่เห็นๆ กันอยู่นั้น คนโดยมากไม่มีความรู้สึกเช่นนี้; แล้วที่น่าเศร้า หรือน่าห่วงก็คือ ข้อที่ว่า คนผู้มีหน้าที่มาก มีความรับผิดชอบมาก มีความสามารถมาก ผู้จะบันดาลให้สังคมเป็นไปได้อย่างไรนั้น คนพวกนั้นก็กลับไม่รู้จักธรรมะ.

ที่ว่าไม่รู้จักธรรมะ ถ้าเพียงแต่ไม่รู้จัก ก็ยังไม่ค่อยจะเสียหายสักเท่าไร; ที่เสียหายมากก็คือ เข้าใจไปว่า สิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ นั้นใช้ไม่ได้ คือ เป็นอุปสรรคแห่งความเจริญของตน

หรือจะทำให้ชีวิตนี้ไม่มีรสไม่มีชาติ กลายเป็นของ
จืดชืดไป. พอพูดถึงธรรมะ เขาก็รู้สึกกว่า เป็น
เรื่องที่วัด อยู่ที่วัด กระทั่งอยู่ตามป่าตามดง,
หรือเป็นเรื่องของคนที่ไม่ต้องการจะอยู่ในโลก
หรือหนีโลก อะไรไปเสียอย่างนั้น.

“ธรรมะไม่เกี่ยวข้องกับเราเสียเลย”

เขาคิดว่าอย่างนี้. แล้วเขาก็รังเกียจธรรมะอยู่ในใจ
ถ้าอย่างนี้แล้ว ก็ไม่มีวันที่จะรู้ธรรมะได้.

ขอให้นึกไปถึงว่า ถ้าเรา บางคน ที่นั่ง
อยู่ที่นี้ ต่อไปในวันข้างหน้า ได้ไปเป็นผู้มีอำนาจ
หน้าที่ หรือ รับผิดชอบอะไรกว้างขวาง ในการ
จัดการทำ เพื่อประโยชน์แก่สังคม แก่ประเทศ
ชาติ แล้วเรา ก็ไปเกิดความรู้สึกรังเกียจธรรมะ
อย่างนั้นเสีย ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว จะเป็นอย่างไร ?
ขอให้ลองคิดดู.

เดี๋ยวนี้ ก็มีผู้ที่มีอำนาจวาสนา หรือมีอะไรที่จะบันดาลอะไรได้ แต่ไปมีความรู้สึกเสียว่า ธรรมะนี้ไม่ใช่ของจำเป็นแก่ชีวิต เป็นข้าศึกแก่ความสนุกสนานสะดวกสบาย ไม่สนใจธรรมะแล้วยังไม่ยอมให้ครอบครัวของตนรู้เรื่องธรรมะ อีกด้วยซ้ำไป.

ทีนี้ ขอให้เรามาพิจารณากันดูให้ดี เราจะเห็นว่า นั่นเป็นความเข้าใจผิดกันอยู่มาก เป็นความไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง ต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ เราควรจะดูกันเสียใหม่.

คราวนี้ก็จะเสนอความรู้ความคิด โดยหัวข้อที่จะพูดกันว่า **หลักธรรม** ที่ทุกคนควรทราบ หรือเท่าที่ทุกคนควรทราบ เพื่อคนที่เคยเกลียดธรรมะคงจะสนใจขึ้นมาบ้างไม่มากนักน้อย. ถ้าเราจะพูดว่าทุกคนจำเป็นจะต้องทราบ เขาก็คงจะสนใจมากขึ้นไปอีก; แต่เราจะพูดกัน

เป็นกลางๆ กว้างๆ ว่า เท่าที่ทุกคนควรทราบ.

ที่ต้องแยกออกไปเป็นว่า “เท่าที่ทุกคนควรทราบ” ก็เพราะมีส่วนที่ไม่จำเป็นจะต้องทราบ หรือไม่ควรจะทราบก็ได้ มีอีกมากมายมากกว่า เหมือนดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมะที่ตถาคตรู้ เปรียบเทียบแล้วเท่ากับใบไม้ทั้งป่า แต่ที่เอามาสอนนั้น เปรียบแล้ว เท่ากับใบไม้กำมือเดียว” นี่ทำภาพพจน์ให้ปรากฏอย่างนี้ก็จะเข้าใจได้.

ศึกษาให้รู้จักคำว่า “ธรรม” เสียให้ถูกต้อง

ต่อไปนี้จะได้อธิบายความข้อนี้ให้ฟัง คำว่า “ธรรมะ” นั้นเป็นคำที่ประหลาดมหัศจรรย์ คำหนึ่งในภาษาของมนุษย์ที่ใช้พูดกัน คือ หมายถึง ทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไรเลย. พูดแล้วไม่น่าเชื่อว่า ไม่ยกเว้นอะไรเลย สิ่งทุกๆ สิ่งเหล่านั้นเรียกได้ โดยสามัญนามว่า ธรรม หรือ ธรรมะ; ออกเสียงอย่างบาลี ก็ว่า ธมม, ถ้าเป็นไทยๆ ก็ว่า ธรรมเฉยๆ เพราะคำว่า ธรรม นี้ถ้าในความหมายอย่างนี้ ก็แปลว่า สิ่ง เท่านั้นแหละ.

ธรรม แปลว่า สิ่ง ทั้งหมดไม่ยกเว้นอะไร : สิ่งดี สิ่งชั่ว สิ่งมองเห็นตัว สิ่งมองไม่เห็นตัว สิ่งที่เป็นเหตุ สิ่งที่เป็นผล สิ่งที่เป็นวิชา ความรู้ เป็นการกระทำ เป็นผลของการกระทำ รวมไปหมด อะไรๆ ก็เรียกว่า ธรรม ทั้งนั้น.

ถ้าจะให้**เป็นคำบัญญัติ** เป็นหลักเป็น
ฐานกันสักหน่อย ก็ให้ถือเอา**คำว่าธรรม**นี้ใน
๔ ความหมาย :

ความหมายที่ ๑ หมายถึง**ธรรมชาติ**
ปรากฏการณ์ ธรรมชาติทั้งหมดเท่าที่มนุษย์สัมผัส
ได้ เราเรียกว่า ธรรมชาติเหมือนกัน ; ไม่มีอะไร
ที่ไม่ใช่ธรรมชาติ ตั้งแต่รูปธรรม นับตั้งแต่ซี่ฟัน
สักเม็ดหนึ่งขึ้นไป จนถึงสิ่งสวยงาม สิ่งใหญ่โต
มหึมา. ในทางนามธรรม ก็ตั้งแต่ว่า จิต ความคิด
ความรู้สึก ที่รู้สึกด้วยจิตทั้งหมดนี้, และการ
ปฏิบัติจนกระทั่งเกิด มรรค ผล นิพพาน เป็น
ที่สุด นิพพานนั้นก็สักว่าเป็นธรรมชาติ เป็นธรรม
ทั้งนั้น ; ธรรมะคือ ธรรมชาติทุกสิ่ง.

ความหมายที่ ๒ ธรรม คือ**กฎของ**
ธรรมชาติทุกสิ่ง; ในตัวธรรมชาติทุกสิ่งมีกฎ
เราจะมองเห็นกฎที่ตัวธรรมชาตินั้นๆ แยกออก

มาเป็นส่วนที่เป็นกฎ คือสั่งจะเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ
นี้ก็เรียกว่า ธรรม.

ความหมายที่ ๓ ก็หมายถึงหน้าที่ ที่
ต้องประพฤติกระทำ ตามกฎของธรรมชาตินั้นๆ
ก็มีหน้าที่มากมาย : นับตั้งแต่หน้าที่ทำให้รอด
ชีวิตอยู่ได้, ทำให้เจริญยิ่งขึ้นไป แก่ตนเอง
แก่ผู้อื่น ก็เรียกว่าหน้าที่, หน้าที่ทั้งหลายเหล่านี้
ก็เรียกด้วยคำๆ เดียว ว่า ธรรม.

ความหมายที่ ๔ ธรรม คือผลที่เกิด
มาจากหน้าที่ เกิดมาจากการทำหน้าที่ จะเป็น
ผลดี หรือผลร้ายก็ได้ทั้งนั้น. ทำหน้าที่ผิดก็เกิด
ผลร้าย ทำหน้าที่ถูกก็เกิดผลดี; นับตั้งแต่ต่ำ
ที่สุด ได้อะไรมากินมาใช้, สูงขึ้นไปก็เป็นเรื่อง
ละเอียด สูงขึ้นไปจนกระทั่งได้บรรลุมรรค ผล
นิพพาน ก็เรียกว่า ผลของการทำหน้าที่ นี้ก็
เรียกว่าธรรม ธรรม คำเดียว เท่านั้น.

เป็นอันว่า ธรรมคำเดียว กินความหมาย
หมดถึงทุกสิ่งทุกอย่าง และทุกกิริยาอาการ ทุก
ลักษณะ และก็มากเกินไป ที่เราจะรู้ให้หมดได้.

ทีนี้ใน ๔ อย่างนั้น ก็ยังมีปัญหาว่า
อย่างไรหน้มนัควรรู้จักเป็นพิเศษให้ดี ให้ยิ่ง? ก็
คือธรรมในความหมายที่ ๓. ความหมายที่ ๑
ธรรมในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ
ทั้งปวง, ความหมายที่ ๒ ธรรมในฐานะที่เป็น
กฎของธรรมชาตินั้นๆ. ความหมายที่ ๓ คือ
หน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั้นๆ.

หน้าที่ ที่เป็นธรรม หรือธรรมที่เป็น
หน้าที่นี้ มีความสำคัญยิ่งกว่าความหมายไหน
หมด; แต่ถึงอย่างนั้น เราก็ยังจะต้องรู้ให้พอดีๆ
คือหมายความว่า จะไม่ทำตัวเป็นคนรับหน้าที่
จนไม่หวาดไหว หน้าที่เท่าที่ควรจะทำ หรือจำเป็น
จะต้องรู้.

คำว่า **ธรรม** ในพจนานุกรมในประเทศอินเดีย ที่เป็นเจ้าของคำๆ นี้มาแต่เดิม **เขาแปลว่าหน้าที่** เท่านั้น เรียกว่าถ้าจะแปลคำว่า ธรรม ตามภาษาชาวบ้านสามัญทั่วไปละก็แปลว่า; หน้าที่ เพื่อพูดกันง่ายๆ ก็ว่าใน *dictionary* สำหรับเด็กๆ นั้น คำว่า ธรรม นี้แปลว่าหน้าที่ เพราะมันมีความสำคัญอยู่ตรง หน้าที่. ถ้าทำหน้าที่ได้ ก็เป็นอันว่าหมดปัญหา; เรื่องนอกนั้นก็มิเพื่อให้ทำหน้าที่ ทำหน้าที่ได้ก็หมดปัญหา. ถ้ามีความรู้ธรรม ประพฤติธรรมอะไร ก็คือว่า **รู้เรื่องหน้าที่** แล้วก็**ทำหน้าที่** แล้วก็**ได้ผลตามหน้าที่**นั้นๆ ฉะนั้นเราจึงต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ธรรม ในฐานะที่เป็นหน้าที่.

ธรรมะในฐานะเป็น**หน้าที่** สำคัญมากกว่า**อื่น** จะแยกหน้าที่กันตามทีควรจะมี ก็แยกได้เป็น ๒ อย่างก่อน : **หน้าที่ต่อตนเอง** กับ **หน้าที่ต่อผู้อื่น** คือ สิ่งอื่นที่นอกไปจากตนเอง.

หมวดที่ ๑. หน้าที่ต่อตนเอง

เราพูดกันถึงหน้าที่ต่อตนเองก่อน
เมื่อเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ก็มีหน้าที่
ต่อตนเอง ใน ๓ ความหมาย; นี้กล่าวตามที่ได้
พยายามศึกษาค้นคว้าสังเกตอะไรมาจากพระ
คัมภีร์ จากเรื่องราวต่างๆ ที่เข้ากันได้กับพระพุทธ-
ศาสนา ก็ได้พบอย่างนี้. ถ้าไปหา ให้พบในคัมภีร์
อื่น ก็อาจจะใช้คำอย่างอื่น แต่ในที่สุด ก็มีความ
หมายอย่างทำนองนี้.

หน้าที่ต่อตนเองนี้ จะแบ่งเป็น ๓ ความ
หมายคือ หน้าที่ ที่ทำให้เกิดความสุขในทางกาย
นี้อย่างหนึ่ง, หน้าที่ ที่ทำให้เกิดความสุขในทาง
จิตใจ นี้อย่างหนึ่ง, และหน้าที่ ที่จะทำให้อยู่
เหนือความรู้สึกที่เป็นสุขนั้นเสียบางครั้งบาง
คราว นี้อีกอย่างหนึ่ง; ฟังดูก็แปลก แต่เดี๋ยวกี้
จะเข้าใจได้ จะพูดไปตามลำดับ.

หน้าที่ ที่ ๑. ที่จะทำให้ตนเอง **มีความสุข** ทางกาย หรือ ทางวัตถุ; นี้เรื่องมันก็มาก แต่ก็ไม่ต้องทำทั้งหมด เลือกเอาที่จะทำให้เรา เฉพาะเรา เฉพาะสถานการณ์ของเรา นี้ ให้มีความสุข ทางกาย เรียกว่าความผาสุก ก็จะถูกกว่า. ในเรื่องทางกาย อย่างนี้ มีวัตถุ เครื่องใช้ อุปกรณ์ อะไรต่างๆ พอดี, แล้วก็มีการบริหารร่างกายนี้ ดี มีการกินอยู่พอดี มีความสุขทางกาย หรือ ทางวัตถุก็ได้ แล้วแต่จะเรียก; แต่เราอยากจะเรียกว่า ความสุขทางกาย เพื่อจะเป็นคู่กันกับ ทางใจ.

ความสุขทางกาย นี้ ไม่จำเป็นจะต้อง หมายความว่า ความถึง ความสนุกสนาน เอร์ดีอรรอย จนเลยเถิด เป็นเรื่องกามารมณ์สุดเหวี่ยงสุดขีด กระทั่งเป็นบ้าไปเลย ซึ่งไม่ใช่เป็นความสุขที่ถูกต้องในทางกาย; แต่เป็นเรื่องของคนโง่ที่เห็นว่า

ยอดสุดของมนุษย์ที่จะสัมผัสได้ด้วยกาย คือ กามารมณ์สุดเหวี่ยง. มีคนบางคนเข้าใจว่า การที่เราไม่ถือเอากามารมณ์ให้สุดเหวี่ยงนั้นเป็น ความโง่เสียก็มี. บางคนถือว่า การติเตียนกามารมณ์ *over sex* นั้นผิด เขาถือว่ายิ่ง *over sex* ก็ยิ่งดี นั่นมันคนบ้าพูด.

สมัยปัจจุบันนี้ นักศึกษาบรมโง่หาว่า พระพุทธเจ้าโง่เสียเอง ก็มี; เห็นไปว่า พระพุทธเจ้า มีความเห็นวิปริตเกี่ยวกับเรื่องกามารมณ์. เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านติเตียนกามารมณ์ ว่า กามารมณ์นั้นมีโทษ แล้วก็เปรียบไว้อย่าง น่ากลัว; เช่น *เปรียบกับ หลุมถ่านไฟ เปรียบกับ หัวงูพิษ เปรียบกับ อะไรอีกมากมาย.* คนเหล่านั้นเขาไม่เข้าใจ ก็หาว่าพระพุทธเจ้ามีจิตวิปริต เกี่ยวกับกามารมณ์.

นี่ ขอให้เอาไปสังเกตดูใหม่ ไปคิด

ศึกษาดูใหม่ ในที่สุดจะพบว่า เรื่องกามารมณ์
นี้ยังกำกวม; ถ้าเราใช้ หรือว่า มีแต่พอสมควร
ก็เป็นเรื่องการกินอาหารชนิดหนึ่ง เท่านั้น, ถ้า
ไปใช้เต็มที่ตามอำนาจของกิเลสแล้ว ก็เรียกว่า
เป็นกามารมณ์ ซึ่งเป็นเหยื่อล่ออย่างร้ายกาจ
ทำให้ติดเบ็ดของกิเลส ของพญามาร ทำให้เป็นทุกข์
ไม่รู้สีกตัว เรียกว่า “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว”

ที่ว่า กามารมณ์ หรือ อารมณ์แห่ง
กาม เป็นอาหารนั้น หมายความว่า เป็นไป
ตามธรรมชาติของชีวิต, ธรรมชาติสร้างมาให้
ต้องการอาหารทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกาย ทางใจ ก็ต้องมีอะไรกระตุ้นให้สิ่งเหล่านี้
นี้ ได้มีความรู้สึกพอดีๆ คือมีความหิว ทางตา
ทางหู ทางลิ้น ทางจมูก ทางกาย ทางใจ แล้วก็
หยุด แล้วก็หมดปัญหา; ถ้าอย่างนี้ก็เรียกว่า กิน
อาหาร.

ถ้าไปกินให้เอร็ดอร่อยเหมือนคนบ้าร
รสอาหาร **เที่ยวแสวงหา** เที่ยวปรุงกันใหญ่ นั่น
เรียกว่ากินเหยื่อ อย่างนั้นมีลักษณะเป็นกาม;
แม้กินอาหาร ก็มีลักษณะเป็นกาม, หรือเป็น
กามารมณ์ทางลึ้น กามารมณ์ทางตา หู จมูก
ลึ้น กาย ใจ; นี้หมายความว่าถึงทำไปด้วยอำนาจ
ของกิเลส. แต่ถ้าทำไปตามที่ธรรมชาติเรียกร้อง
พอดีๆ ก็เรียกว่า **เป็นการกินอาหารชนิดหนึ่ง.**

โดยเฉพาะกิจกรรมระหว่างเพศ นี้ก็
เป็นเรื่องการสืบพันธุ์ ที่ธรรมชาติฉลาดใส่มาให้
ทำให้มนุษย์นี้ต้องทำการสืบพันธุ์ ซึ่งถ้าไม่มีอะไร
ล่อกันไว้บ้างแล้ว มนุษย์ก็ขี้เกียจจะสืบพันธุ์;
ฉะนั้นธรรมชาติจึงเอาเรื่องทางเพศนี้ให้มีความ
รู้สึกสูงสุด อย่างรุนแรงไว้ เพื่อสัตว์จะได้ต้องการ.
แต่ว่านี่มิใช่เป็นเรื่องตัวตน ที่ทำให้เกิดความรู้สึก
อย่างนั้นได้; มันเป็นเรื่องของต่อมแกลนด์อะไร

ต่างๆ ในร่างกายคน ที่อยู่เหนือการบังคับ.

เรื่องทางเพศเป็นเรื่องอยู่เหนือการบังคับ รู้สึกเองได้ แม้แต่ต่อม หรือ *gland* ที่ไร้ท่อ มันรู้สึกเองได้. ฉะนั้นพอถึงวัยที่ต่อม *gland* นี้เจริญ ก็รู้สึกใครจะสืบพันธุ์ ความรู้สึกอย่างนี้ ก็จัดเป็นความหิวชนิดหนึ่ง ซึ่งต้องได้กินจึงจะอิ่ม; ฉะนั้นจึงทำแต่เพียงว่า เพื่อการสืบพันธุ์บริสุทธิ์ อย่างนี้ก็ไม่เป็นไร.

ที่นี้มนุษย์ก็ทำเตลิดเปิดเปิง กลายเป็นเรื่องกามารมณ์สุดเหวี่ยง จนเรียกว่า *over sex* ก็เลยเร็วกว่าสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมันจะทำเพียงแต่ตามที่จำเป็นจะต้องทำ บางทีปีหนึ่งครั้งหนึ่ง ฤดูหนึ่ง หรือสองฤดู สำหรับสัตว์เดรัจฉาน; ส่วนคนนั้นทุกวันทุกคืน สามารถที่จะมาในกามารมณ์ได้ทั้งวันทั้งคืน ตลอดทั้งปี; เพราะมนุษย์มีมันสมองเจริญ ขยายตัวได้มาก ก็เลยขนาดที่จะเรียกว่า

กินอาหาร กลายเป็นเรื่องบ้ากามารมณ แล้วยิ่ง
เป็นหนักขึ้นทุกที รุ่งบรรพบุรุษปู่ย่าตายายโน้น
ก็ไม่มากเหมือนสมัยนี้.

คนสมัยนี้เป็นทาสของกามารมณมาก
ขึ้น อย่างนี้ก็เรียกว่า อยู่ในกองไฟมากกว่าที่จะ
เรียกว่า ความผาสุกทางกาย ทางเนื้อทางหนัง.
ฉะนั้นไปศึกษากันเสียใหม่ ให้รู้รายละเอียดเกี่ยว
กับเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าสิ่งเหล่านี้
ต้องการอาหาร; แต่ต้องให้กินเพียงพอดี ให้มี
ความผาสุก อย่าให้กลายเป็นของร้อนขึ้นมา.

การที่ได้ความผาสุกทางร่างกาย อย่าง
นี้มันก็เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ เรียกว่าความสุข
อย่างโลกๆ นี้. ความสุขอย่างวิสัยโลก อย่าง
ชาวโลก อย่างโลกนี้ เป็นความผาสุกทางกาย;
จะเรียกเป็นภาษาธรรมะให้วิเศษวิโสสักหน่อย
ก็เรียกว่าความวิเวกทางกาย ก็ยังได้ คือมีความ

ผาสุกอย่างนี้แล้ว ภายไม่ถูกรบกวน. ความรู้สึกทางกายสัมผัสทั้งหลายไม่ถูกรบกวนก็เรียกว่าสบายหรือผาสุก.

เมื่อเราเป็นอยู่ให้ถูกต้อง ให้มีความสุขทางกาย ก็เรียกว่าวิเวกทางกายได้เหมือนกัน ในความหมายที่กว้างทั่วไป ไม่มีอะไรรบกวน ร่างกายให้เดือดร้อน ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีอะไรต่างๆ. นี่หน้าที่อันแรก ก็ทำให้เกิดความสุขในทางกายอย่างถูกต้อง ไม่หย่อนไป หรือไม่เกินไป จนเป็นกามารมณ์.

หน้าที่ ที่ ๒. นี้ก็เป็นของตนเอง คือ หน้าที่ทำความสุขใจ หน้าที่ทางกายนั้นก็รู้สึกด้วยจิตเหมือนกัน แต่มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับกาย; บัดนี้เราเอาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางจิตทางใจล้วนๆ. ในบางคราวเราสามารถทำให้จิตสงบเยือกเย็น เป็นสุขพิเศษยิ่งไปกว่าความสุขทางกาย; เช่น

รู้จักทำสมาธิง่ายๆ หรือว่าโดยบังเอิญ เป็นสมาธิไปเอง, หรือไปหาสิ่งแวดลอม ให้เกิดความสงบจิตสงบใจ ก็เลยเป็นความสุขที่แปลกออกไป มีความอิมใจ มีความสงบใจ มีความเยือกเย็นเป็นพิเศษอยู่ในใจ นี้เรียกว่าความสุขใจแล้ว เพราะไม่ต้องอาศัยวัตถุโดยตรง.

ตัวอย่างความสุขทางใจเช่น เรารู้จักปรับปรุงจิตใจตามวิธีของสมาธิภาวนา จนจิตใจเยือกเย็นเป็นสุข; นี้ก็เป็นหน้าที่เหมือนกัน เพราะเป็นความพักผ่อนทางจิตใจ. ถ้าเรามีแต่ความพักผ่อนทางร่างกายก็ได้ผลน้อย หรือบางที่ไม่พอ, ต้องมีการพักผ่อน หรือความสุขทางจิตใจด้วย ก็จะช่วยโรคทางจิต เช่นโรคประสาทโรคอะไรได้โรคบางอย่างไม่มารบกวน.

การรู้จักทำให้เกิดความผาสุกทางกาย เป็นหน้าที่ที่ ๑, รู้จักทำให้เกิดความผาสุกทาง

จิตนี้ เป็นเรื่องที่ ๒ นี้แปลกไปจากธรรมดาสามัญ
นี่ก็อยากจะเรียกว่าโลกอื่น; นี้ผมบัญญัติเอาเอง
สำหรับจะพูดเรื่องนี้โดยเฉพาะในที่นี้ ในการ
บรรยายครั้งนี้.

ถ้าเรามีความรู้สึกอย่างเนื้อหนัง ทาง
ร่างกาย นี้ก็เรียกว่า เหมือนกับอยู่ในโลกปัจจุบัน
ตามธรรมดาสามัญ; แต่พอจิตเป็นสมาธิ มี
ความสงบลึกซึ่งไปตามแบบของจิตนี้ ก็เหมือน
กับอยู่ในโลกอื่น. หรือจะพูดกันอย่างที่เรียกว่า
ซึ่งหน้า หาทางออกซึ่งหน้า ก็เป็นโลกของกาย
กับโลกของจิต. ถ้ามีความสุขอย่างชาวบ้านธรรมดา
สามัญ นี้ก็เรียกว่า เป็นความสุขในโลกของกาย;
แต่ถ้ามีความสุขตามแบบของสมาธินั้นก็เป็น
โลกที่เป็นโลกของจิต โลกอื่น ออกไปจากโลก
ของกายแล้ว.

แต่เดี๋ยวนี้เขาอธิบายคำว่า โลกอื่นกัน

ในลักษณะอย่างอื่น เช่นว่า ต้องตายแล้ว เข้าโลงแล้ว จึงจะไปโลกอื่นอย่างนั้นแหละ; เขาพูดกันอย่างนั้น นี่ก็ตามใจเขาเถิด. แต่ “โลกอื่น” ในที่นี้ ผมหมายถึงที่ผิดไปจากธรรมดาสามัญ ที่ชาวโลกเขารู้จักกัน. พอเรามานั่งสมาธิ สงบอยู่ในสมาธิ เป็นพิเศษอย่างนี้ เรียกว่าเราแยกโลกกันอยู่กับคนพวกนั้นแล้ว คนละโลกแล้ว.

แม้แต่สถานที่ ที่สงบเยือกเย็น ก็เป็นคนละโลกได้; อย่างนี้ อย่างว่าที่กรุงเทพฯ มีสิ่งแวดล้อมอย่างนั้น ส่วนที่สวนโมกข์มีสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ เป็นต้น. คนบางคนมาจากกรุงเทพฯ พอไพล่เข้ามาในสวนโมกข์ ก็เห็นเป็นคนละโลก; คนละโลกนี้เขาก็รู้สึกเอาเอง พูดได้เอง ในภาษาธรรมดาสามัญ ว่าคนละโลกกับที่กรุงเทพฯ. แยกฮินดูคนหนึ่งที่ว่าอยู่กรุงเทพฯ นานมาแล้ว พอเข้ามาที่สวนโมกข์ คำแรกที่เขาพูดออกมา

เขาก็พูดออกมาอย่างนี้ว่า คนละโลก, คนละโลก
กับที่เขาอยู่.

เรื่องโลกอื่นนี้จึงขอให้ถือว่า **เมื่อจิตอยู่ในลักษณะอย่างอื่น** อย่างที่ผิดไปจากธรรมดาสามัญ ก็เรียกว่าเป็นคนละโลกแล้ว, โลกอื่นมันผิดกันไกลยิ่งกว่าความผิดกันระหว่างกรุงเทพฯ กับสวนโมกข์เสียอีก. ความสุขอย่างโลกๆ นี้ ต้องกิน ต้องใช้ ต้องอะไรรออยู่ด้วยวัตถุ; ส่วนจิตนั้นไม่ต้องการวัตถุเลย, จิตนั้นสงบหยุด ตามวิธีของสมาธิ ก็ได้รับความสุขอันอื่นขึ้นมา จึงเรียกว่าอยู่ในโลกอื่น.

ในขณะที่เรานั่งอยู่ด้วยจิตที่เป็นสมาธิ ก็ขอให้ถือว่า **ภาวะนั้นอยู่ในโลกอื่น** นี้ความหมายที่ ๒, เราทำให้เกิดความสุข ชนิดที่เรียกว่า อยู่ในโลกอื่น. ถ้าเรียกว่าวิเวก ก็หมายความว่า วิเวกทางจิต. อย่างที่ ๑ นั้นวิเวกทางกาย คือกายมัน

หมดการรบกวน; เดี่ยวนี้จิตมันหมดความรบกวน ก็เรียกว่าจิตวิเวก.

หน้าที่ ที่ ๓. มีหน้าที่ต่อตนเองที่จะ ทำให้อยู่เหนือความสุข แปลกดีใหม่ ที่แรกก็มี ความสุขทางกายก่อน, แล้วก็มีความสุขทางจิต, แล้วจะบ้ำอะไรขึ้นมาอีก ที่จะเหนือความสุข. นี้ ไม่บ้ำ ไม่ใช่เรื่องบ้ำบอ เพราะว่าความรู้สึกที่เป็นสุข นั้น ก็มีความรู้สึกอยู่ แต่ว่ายังหนัก ยังรบกวน. ถ้าจะไม่ให้รบกวนเลย ก็ต้องมีจิตอีกชนิดหนึ่ง ที่อยู่เหนือความรู้สึกว่าเป็นสุข ไม่ว่าจะชนิดไหน หมด แล้วทุกข์ก็จะมีด้วย; เพราะอยู่เหนือ ความสุขเหนือความทุกข์ ไม่ถูกความรบกวน โดยรู้สึกใดๆ แม้ความรู้สึกที่เป็นสุขก็ไม่มี.

นี่คือ จิตมันว่างจากความรบกวนใดๆ อย่างนี้จึงต้องเรียกว่า **เหนือโลก**, เหนือโลกกาย เหนือโลกจิต แล้วก็เลยไปอยู่ที่เหนือโลก; จะ

เรียกว่า จิตว่าง ก็ได้ คืออยู่เหนือโลก. แต่คำว่า จิตว่างนี้ฟังยาก. นักปราชญ์หัวหงอกแล้วบางคน ไม่เข้าใจ คำว่า จิตว่าง จึงต้องใช้คำธรรมดาสามัญหน่อย.

การอยู่เหนือโลกนั้นสบายมาก; ลอง คิดดูเถิด ลองพยายามดู. แม้แต่บางครั้งบางคราว ถ้าจิตใจของเราไม่ไปหลงในความสุขทางวัตถุ และความสุขในทางจิตใจตนเอง; นั่นแหละจะ กลับเป็นจิตที่ว่าง จนเหนือความหมายของคำว่าสุข. แต่ก็ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร เลยเรียกว่าสุข เหมือนกัน สุขเพราะอยู่เหนือโลก; ฉะนั้นสุขในโลกคือโลกกาย โลกจิต แต่สุขที่เหนือจากนั้น ขึ้นไปอีก ก็ว่าเหนือสุข หรือว่า เหนือโลก.

ถ้าจะใช้คำว่า วิเวก ก็หมายความว่า วิเวกจากของหนัก เรียกว่า “อุปธิวิเวก” กายวิเวก คือวิเวกทางกาย, จิตวิเวก คือวิเวกทางจิต, อุปธิวิเวก

คือวิเวกจากกิเลส วิเวกจากของหนัก. อุปธิ แปลว่าของหนัก; ถ้าถือก็รู้สึกว่ามีน้ำหนัก, อะไรที่แบกก็รู้สึกว่ามีน้ำหนักทั้งนั้น. แม้ความรู้สึกว่าสุขอย่างนี้ก็มีน้ำหนัก แต่มันหนักอย่างรู้สึกยาก หนักอย่างที่คนโง่จะไม่สังเกตเห็น.

เพราะมีของหนักอยู่ เขาจึงทำให้มีความวิเวก หรือสังัดจากของหนักทั้งปวงเสียอีกที่ จะได้ไม่มีรู้สึกว่ามีน้ำหนัก เป็นอะไร เป็นสุขหรือเป็นทุกข์. หรือแม้ว่า ตัวเราก็ไม่มีความรู้สึกว่ามีน้ำหนัก, ไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวกู - ของกูชนิดไหนหมด, ก็เลย**ไม่มีความรู้สึกว่ามีกูมี.** หรือว่ามีสุขอย่างนั้น ก็มีได้มี; อย่างนี้ก็เรียกว่าวิเวก เป็นอิสระสังัด ออกไปเสียจากของหนักทั้งหลาย.

ข้อนี้ก็เข้าใจยากเหมือนกัน ที่ว่า **ตัวตนเป็นของหนัก หนักยิ่งกว่าภูเขาทั้งโลก หรือว่าโลกทั้งโลกมาทับเสียอีก** แต่เราไม่รู้สึก เพราะ

เป็นเรื่องที่ละเอียดเกินไป. ความยึดถืออะไรก็ตาม
ว่าเป็นตัวตน ว่าเป็นของตนนั้น พระพุทธเจ้า
ท่านตรัสว่าเป็นของหนัก.

ถ้าเราสามารถหรือว่า ทำหน้าที่ ๓ หน้า
นี้ได้ ก็เรียกว่า ทำหน้าที่เกี่ยวกับตัวเองนี้ได้
หมดเลย ครบถ้วน บริสุทธิ์ บริบูรณ์ สิ้นเชิงเลย,
คือทางกาย ก็อยู่กันผาสุก อนามัยดี, ทางจิตก็มี
ความสุข มีอนามัยทางจิตดี, ทางวิญญูญาณหรือ
ทางที่ไม่รู้ว่า จะเรียกว่าอะไรนี้ ก็เรียกว่าถูก
ต้อง มีความว่างที่เรียกว่า เป็นความพักผ่อน
สูงสุดในบางครั้งบางคราว.

ที่จะเข้าใจข้อนี้ ก็จงนึกถึงคำว่า ไม่ถูก
รบกวน เป็นการพักผ่อนโดยแท้จริง. ในบางคราว
จิตอยากจะเฉย ไม่อยากมีความสุขแม้ทางกาย
หรือแม้ความสุขทางจิต อยากอยู่ว่างๆ; อย่าง
นั้นแหละ เป็นตัวอย่างของการที่มีความสุข อย่าง

เหนือโลก, นั่งอยู่ที่นี้ก็มีความรู้สึก ที่อยู่เหนือ
ความรู้สึกทั้งปวง โดยใช้คำว่า ว่าง.

หลักธรรมะต่อตนเอง คือ หน้าที่ ๓
อย่างนี้ อย่างที่ ๓ นี้คงจะเพ้อ คงจะเหนือความ
ต้องการ หรือเหนือเกินจำเป็น จนคนโดยมาก
ไม่อยากจะสนใจ แต่ที่เอามาพูดก็เพื่อจะพูด
เสียให้หมด. ถ้าใครมีโชคดี มีสติปัญญาพอสนใจ
ได้ ก็ขอให้นำไปใช้.

ความสุข ๒ อย่างแรกนั้น คงต้องสนใจ
แน่ ที่ว่าให้มีความสุขทางกาย ให้มีความสุข
ทางใจทางจิต; ส่วนที่จะอยู่เหนือสุขทั้งปวง โดย
บางครั้งบางคราว เป็นโลกุตตระ เป็นนิพพาน
เป็นอะไรนั้น ก็มีเผื่อๆ ไว้ก็แล้วกัน เผื่อเลือก.
หน้าที่ต่อตนเองมีอยู่อย่างนี้ : ให้ได้รับความสุข
ทางกาย, ให้ได้รับความสุขทางจิต, ให้ได้รับ
ความสุข, หรือว่า อยู่เหนือความสุข ก็แล้วกัน.

อย่าใช้คำว่า ความสุขเลย ใช้คำว่า อยู่เหนือ
ความสุข ก็แล้วกัน เรียกว่าเป็นนิพพาน.

หมวดที่ ๒. หน้าที่ต่อผู้อื่น

ที่นี่ ก็มาถึง หน้าที่ ที่เรียกว่า ต่อผู้อื่น.

จะขอพูดอย่างแหวกแนวหน่อย **หน้าที่ต่อผู้อื่น**
นี้จะพูดจากรอบนอก เข้ามาหาจุดที่เล็กที่สุด
ฉะนั้นจึงพูดว่า **หน้าที่ต่อสากลโลก** เพราะว่า
นี่มันเป็นเรื่องสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐาน.
เราก็ควรจะมีความรู้สึก หรือมีความเข้าใจอย่าง
ถูกต้อง ต่อสากลโลก ไม่ยกเว้นอะไรหมดเสียก่อน
คือให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า **สัตว์ทั้งหลายเป็น**
เพื่อนทุกข์ เป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ
เพื่อนตาย ด้วยกัน ทั้งหมดทั้งสิ้น; เรียงความ
เอาเองว่า **สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์** คือเป็น
เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ด้วยกัน
ทั้งหมดทั้งสิ้น.

ไปศึกษาเสียหน่อยว่า สัตว์ทั้งหลาย
สัตว์มนุษย์ก็ดี สัตว์เดรัจฉานก็ดี ล้วนเป็นสัตว์
ด้วยกันทั้งนั้น มีความทุกข์ มีปัญหาคือความทุกข์;
เพราะอำนาจแห่งความเกิด ความแก่ ความเจ็บ
ความตายเสมอหน้ากันหมด. ให้มีใจกว้างพอ
ที่จะรับรู้ข้อเท็จจริงอันนี้ แล้วก็มีความรู้สึกไป
ทำนองนั้นว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ล้วนแต่เป็น
เพื่อนทุกข์ เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย
ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น.

ถ้ามีรากฐานอันกว้างขวางเพียงพอ
อย่างนี้แล้ว ก็ง่ายที่จะทำอย่างอื่น ที่แคบเข้ามา.
ถ้าใครไม่เคยรู้สึกอย่างนี้ หรือไม่เข้าใจเรื่องนี้ ก็
ไปเข้าใจกันเสีย; แล้วพยายามทำความรู้สึก อย่างนี้
อยู่เสมอทุกวัน วันละ ๒-๓ ครั้ง จะได้ไม่ลืมตัว,
จะได้เพาะนิสัย เมตตา กรุณา ขึ้นมาก่อน มีใจ
กว้างถึงขนาดทั้งโลกเลยว่าเขาเป็นเพื่อนของเรา.

เขยิบเล็กลงมา ก็ว่า มีหน้าที่ต่อสังคม
ที่อยู่ใกล้ชิดเรา, ถ้าพูดว่าทั้งโลก ก็เป็นทั้งโลกไป
ทีเดียว; เดียวนี้พูดเฉพาะประเทศ ในประเทศไทยเรา
เรียกว่า สังคมที่อยู่ใกล้ชิดเรา. เรามีหน้าที่ต่อ
สังคมใกล้ชิดเรา; นี้เราจะถือ อุดมคติว่า เราอยู่
ในประเทศไทยนี้คนเดียวไม่ได้. ใครอยู่ได้ลองดู;
เราอยู่ในประเทศคนเดียวไม่ได้ เราต้องรับรู้แก่
หน้าที่ ที่จะต้องทำแก่ประเทศชาติ.

ที่นี้จึงค่อยลดแคบเข้ามา คือเป็นหน้าที่
ต่อครอบครัว; เราอยู่ในบ้านคนเดียวไม่ได้. ครอบครัว
ก็รู้จักกันดีอยู่แล้ว ว่าเท่าไร เรียกว่าบ้านหนึ่ง
ครอบครัวหนึ่ง; เราอยู่ในบ้านคนเดียวไม่ได้ เรา
ต้องมีพ่อมีแม่ มีอะไรต่างๆ ที่รวมกันเป็นครอบครัว
นั้น, แล้วเราก็มีหน้าที่ต่อครอบครัว แล้วแต่ว่า
เราจะเป็นอะไรในครอบครัว.

ตอนนี้ยากจะระบุไปอีกอย่างหนึ่งว่า

เรามีหน้าที่ต่อเพื่อน ที่ร่วมกิจกรรมด้วยกันกับเรา; อย่างว่าในครอบครัวมีพี่น้องสองสามคน ก็มีหน้าที่ที่เป็นพี่น้อง เราต้องมีหน้าที่ ที่จะกระทำต่อพี่น้องของเรา. ในโรงเรียนก็มีเพื่อนนักเรียน เราก็ต้องทำหน้าที่ต่อเพื่อนนักเรียนของเรา. นักเรียนคนไหนจะอยู่ไปได้โดยที่ไม่มีเพื่อนได้หรือ? นี่ก็เกิดหน้าที่ ที่ต้องทำต่อบุคคลที่ใกล้ชิดที่สุดอีกทีหนึ่ง เป็นจุดเล็กที่สุดของคำว่าสังคม ต่อเพื่อนข้างเคียง, แล้วต่อครอบครัว, ต่อประเทศชาติ, แล้วต่อสากลโลก.

คำว่า “สากลโลก” ถ้าพูดภาษาอย่างภาษาธรรมะ ภาษาศาสนาในวัดแล้ว พูดว่า “ทุกโลก”; เดียวนี้ภาษาชาวบ้านธรรมดา ไม่ยอมรับ, หรือว่า ภาษาวิทยาศาสตร์มีขึ้นมา จะไม่ยอมรับ ก็ตามใจ; แต่จิตใจของเราทำความรู้สึกได้. เราอาจจะทำความรู้สึก ตามหลักของ

ธรรมะ ในศาสนาได้ ว่ายังมีอีกหลายโลกที่มีชีวิตด้วยกัน โลกเดรัจฉาน โลกเทวดา มาร พรหม ที่ไหนทุกโลกเลย จึงจะเต็มตามความหมายของคำว่าสากลโลก.

หน้าที่ต่อสากลโลก เป็นแต่เพียงตั้งความเมตตา ปรรอณา ว่า สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เท่านั้นก็มากแล้ว ; แม้จะเป็นพรหม ในพรหมโลก ก็มีปัญหาเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนกัน. แต่ถ้าเราไม่อยากจะนึกไกลไปถึงนั้นก็เอาแต่เพียงโลกนี้ก็แล้วกัน โลกนี้แหละ โลกลูกนี้ที่มีหลายๆ ประเทศรวมกันอยู่นี้, ทั้งสากลโลกนี้ให้รู้จักเมตตา กรุณา ต่อกัน ในฐานะที่ว่า เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน.

เดี๋ยวนี้ ไม่มีใครคิดอย่างนี้; คิดดูเถิด ไม่มีใครคิด จึงมีการรบราฆ่าฟันกันในโลกนี้

ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่เคยว่างเว้นจากการรบราฆ่าฟันกัน
ในระหว่างประเทศใดประเทศหนึ่ง. ถ้าไม่รบอย่าง
ที่เอาปืนยิงกัน ฆ่ากันโดยตรง ก็รบอย่างที่เรา
ว่าใต้ดิน เป็นสงครามเย็น ใช้อุบายที่จะทำลาย
กันโดยอย่าให้รู้สึกตัว ให้วินาศกันลงไปโดยไม่รู้
สึกตัว. นี้ก็เรียกว่า การรบเหมือนกัน.

เขาไม่เคยคิดกันเลยว่า สัตว์ทั้งหลาย
เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมด
ทั้งสิ้น จึงได้เป็นสงครามวิกฤตกาล แล้วก็เดือดร้อน
กันไปทั่วทุกหัวระแหง แต่ก่อนนี้ การติดต่อกัน
เป็นเรื่องยาก และทำได้น้อย ก็ไม่ค่อยระบาด
ถึงกันทั่วโลก; เดียวนี้การติดต่อกันง่าย ไว สะดวก เร็ว
เกิดอะไรขึ้นที่ไหน ก็เดือดร้อนกันทั้งโลก.

ตัวอย่างเช่น หลังจากสงคราม ก็เกิด
ปัญหาเศรษฐกิจ เดือดร้อนกันทั้งโลก เพราะติดต่อกัน
ไปได้ทั้งโลก, ไม่ได้แยกกันอยู่เหมือนยุคดึกดำบรรพ์

โน้น. ชาวคราวอะไรก็รู้จักกันในคราวเดียวครู่เดียว
เดียวเดียวก็รู้จักทั่วโลก, หรือว่า โรคระบาดเกิดขึ้น
ที่ประเทศหนึ่ง เดียวเดียวก็มายังประเทศนี้ ประเทศ
โน้น ระบาดไปได้ทั่วโลก.

ตามรายงานครั้งหนึ่งว่า ไข้หวัดใหญ่
ชนิดหนึ่ง ระบาดไปทั่วโลก เป็นไข้หวัดใหญ่ที่
ตั้งต้นขึ้นที่จุดเล็กๆ แห่งหนึ่ง. เดียวนี้โลกมันแคบ
เต็มที โลกเล็กเต็มที; เพราะว่ามีการบินไปมาหาสู่
กัน พาอะไรไปถึงกันได้. คนมีเชื้อโรคที่อเมริกา
มาถึงประเทศไทยในไม่กี่ชั่วโมง เอาเชื้อโรคมາ
ใส่ที่นี่ก็ได้; โลกนี้มันอย่างนี้. ฉะนั้นหน้าที่ของเรา
จะต้องช่วยกัน ระมัดระวังให้โลกมีความสงบ
สุข; นี้ก็สำคัญ จำเป็นมากยิ่งขึ้น.

ถ้าเรามีของป้องกัน เช่น มีธรรมะเป็น
หลักว่าที่ว่า เราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย
ด้วยกันทั้งหมดโลก ก็จะมีทางตกลงกันได้ เอื้อเพื่อ

กันได้; แม้จะขัดเคืองกันด้วยเรื่องบางอย่าง ก็ยอมอดทนได้. เดียวนี้ไม่ยอมอดทน แล้วยิ่งจะหาเรื่องขยายให้มันกว้างออกไป ให้ทำลายกันให้วินาศไปเลย หรือว่าอย่างน้อยก็เอาเปรียบกันอย่างลึกซึ้ง ในกรณีที่จะให้ผู้อื่นเขาเสียเปรียบ.

หน้าที่ต่อผู้อื่นนี้ ให้เล็งไปถึงทั่วทั้งโลก ก่อน แล้วหน้าที่ต่อผู้อื่น ในขนาดที่ว่า ประเทศหนึ่ง ประเทศหนึ่ง ก็จะง่ายขึ้น. ถ้าเรารักคนทั้งโลกได้ เราก็รักคนในประเทศได้. ถ้าเรารักคนทั้งประเทศได้ เราก็รักคนในครอบครัวได้โดยง่าย; เพราะว่า ความรักนั้นมันมากเกินไปแล้ว. เมื่อรักคนทั้งประเทศได้ ทำไมจะรักคนในครอบครัวไม่ได้, หรือว่าจะรักกันในครอบครัวไม่ได้; แล้วจะรักบุคคลที่สอง ข้างเคียงอะไรได้มาง่ายขึ้น. นี่เป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องทำต่อผู้อื่น.

หน้าที่ต่อตนเอง ทำให้สุขภาพดี,

แล้วก็เหนือสุข, หน้าที่ต่อผู้อื่นก็ทำต่อสากลโลก ต่อประเทศ ต่อครอบครัว ต่อบุคคลที่สอง ข้างเคียงเรา คือเพื่อน; เหล่านี้ก็เรียกว่ารู้หน้าที่. **หน้าที่คือธรรมะ รู้หน้าที่ คือ รู้ธรรมะ**; เมื่อทำหน้าที่ก็ชื่อว่า ประพฤติธรรมะ. **การปฏิบัติหน้าที่ นั้นแหละคือการปฏิบัติธรรมะ**; เพราะฉะนั้น การงานทั้งหลายคือ การปฏิบัติธรรมะ. ผมเคยพูดมาอย่างนี้ เพื่อให้จำกันไว้ง่ายๆ.

เมื่อทำหน้าที่ครบ ๒ ฝ่าย ก็เป็นมนุษย์ถูกต้อง

สรุปความว่า เราจะเป็นอย่างไร? ก็หมายความว่า เมื่อทำหน้าที่ครบทั้งสองฝ่าย อย่างนี้แล้วก็เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องต่อตนเอง, เป็นมนุษย์ให้ถูกต้องต่อผู้อื่น, แล้วก็รู้จักหน้าที่ของมนุษย์เอง. คำว่า มนุษย์อย่าเอาไปปนกับคำว่า คน; มนุษย์แปลว่า คนนี้ไม่ถูก, ถ้าพูดอย่างลูกเต๋กๆ นักเรียน ก็พูดได้ แปลว่า คน.

คำว่า มนุษย์ นี้เขาหมายถึง คนที่มีใจสูง ดีพิเศษกว่าคนที่ไม่รู้อะไร คนธรรมดาสามัญ คนป่า คนเถิง คนอะไร เขาเรียกว่าเป็นคน; แต่ถ้ามนุษย์ เขาหมายความว่า ได้รับการอบรมทางจิตใจสูง, เป็นคนชั้นดี และเป็นพระ

อริยเจ้าต่อไปอีก ก็เรียกว่ามनुषย์ได้ คือใจสูง.
ที่เราทำหน้าที่ ๒ ประเภท ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
คือจัดให้เป็นมनुषย์ โดยเลื่อนขึ้นมาจากคน ให้เป็น
มनुषย์.

มีความเป็นมनुषย์ได้ เพราะมีความ
ถูกต้องต่อตนเอง; ปฏิบัติหน้าที่ต่อตนเองครบ
ถ้วนแล้ว, ก็เป็นมनुषย์ที่มีความถูกต้องต่อตนเอง
แล้วก็เป็นมनुषย์ที่มีความถูกต้องต่อผู้อื่น.

หน้าที่ต่อผู้อื่น

อันควรต้องปฏิบัติเป็นนิจ

ที่นี้ อยา^๑กจะพูดเสียใหม่ สรุ^๒บกั^๓นเสียใหม่ให้^๔ง่ายๆ ให้^๕พูดจากัน^๖ง่าย แล้ว^๗ก็^๘เข้า^๙ใจ^{๑๐}กัน^{๑๑}ง่าย ได้^{๑๒}ทุ^{๑๓}กระ^{๑๔}ด^{๑๕}ับ; ที่^{๑๖}ว่า มี^{๑๗}ความ^{๑๘}ถ^{๑๙}ก^{๒๐}ต^{๒๑}อง^{๒๒}ต^{๒๓}่อ^{๒๔}ผู้^{๒๕}อ^{๒๖}ื่น ก็^{๒๗}คือ^{๒๘}ว่า : เป็น^{๒๙}บุ^{๓๐}ตร^{๓๑}ที่^{๓๒}ดี^{๓๓}ของ^{๓๔}บิ^{๓๕}ด^{๓๖}า^{๓๗}มา^{๓๘}ร^{๓๙}ดา, เป็น^{๔๐}ศิ^{๔๑}ษ^{๔๒}ย์^{๔๓}ที่^{๔๔}ดี^{๔๕}ของ^{๔๖}ครู^{๔๗}บา^{๔๘}า^{๔๙}จ^{๕๐}า^{๕๑}ร^{๕๒}ย^{๕๓}, เป็น^{๕๔}เพ^{๕๕}ื่อ^{๕๖}น^{๕๗}ที่^{๕๘}ดี^{๕๙}ของ^{๖๐}เพ^{๖๑}ื่อ^{๖๒}น, เป็น^{๖๓}พล^{๖๔}-^{๖๕}เม^{๖๖}ื่อ^{๖๗}ง^{๖๘}ที่^{๖๙}ดี^{๗๐}ของ^{๗๑}ป^{๗๒}ระ^{๗๓}เท^{๗๔}ศ^{๗๕}ช^{๗๖}า^{๗๗}ติ หรือ^{๗๘}ของ^{๗๙}โล^{๘๐}ก^{๘๑}ก็^{๘๒}สุ^{๘๓}ด^{๘๔}แท^{๘๕}, เป็น^{๘๖}ส^{๘๗}า^{๘๘}ว^{๘๙}ก^{๙๐}ที่^{๙๑}ดี^{๙๒}ของ^{๙๓}ศ^{๙๔}า^{๙๕}ส^{๙๖}นา หรือ^{๙๗}ของ^{๙๘}พ^{๙๙}ระ^{๑๐๐}ศ^{๑๐๑}า^{๑๐๒}ส^{๑๐๓}ดา หรือ^{๑๐๔}ของ^{๑๐๕}พ^{๑๐๖}ระ^{๑๐๗}พ^{๑๐๘}ุ^{๑๐๙}ท^{๑๑๐}ธ^{๑๑๑}เจ^{๑๑๒}้า.

ผม^{๑๑๓}พูด^{๑๑๔}กับ^{๑๑๕}ลูก^{๑๑๖}เด^{๑๑๗}็^{๑๑๘}ก^{๑๑๙}ๆ ก็^{๑๒๐}พูด^{๑๒๑}อย่าง^{๑๒๒}นี้; ขอ^{๑๒๓}อ^{๑๒๔}ภ^{๑๒๕}ย^{๑๒๖}ย^{๑๒๗}ที่^{๑๒๘}ว่า^{๑๒๙}จะ^{๑๓๐}พูด^{๑๓๑}กับ^{๑๓๒}ท่าน^{๑๓๓}ทั้ง^{๑๓๔}หลาย^{๑๓๕}ที่^{๑๓๖}นั่ง^{๑๓๗}อยู่^{๑๓๘}ที่^{๑๓๙}นี้ ซึ่ง^{๑๔๐}ไม่^{๑๔๑}ใช่^{๑๔๒}ลูก^{๑๔๓}เด^{๑๔๔}็^{๑๔๕}ก^{๑๔๖}ๆ ก็^{๑๔๗}ยัง^{๑๔๘}พูด^{๑๔๙}อย่าง^{๑๕๐}นี้, แล้ว^{๑๕๑}แม้^{๑๕๒}จะ^{๑๕๓}ไป^{๑๕๔}พูด^{๑๕๕}กับ^{๑๕๖}คน^{๑๕๗}แก่^{๑๕๘}ห^{๑๕๙}ว^{๑๖๐}ห^{๑๖๑}ง^{๑๖๒}อ^{๑๖๓}ก^{๑๖๔}คร^{๑๖๕}า^{๑๖๖}ว^{๑๖๗}ผู้^{๑๖๘}พูด^{๑๖๙}นี้ ก็^{๑๗๐}จะ^{๑๗๑}พูด^{๑๗๒}อย่าง^{๑๗๓}นี้; เพ^{๑๗๔}ระ^{๑๗๕}แม้^{๑๗๖}ตัว^{๑๗๗}ผม^{๑๗๘}เด^{๑๗๙}็^{๑๘๐}ย^{๑๘๑}ว^{๑๘๒}นี้ ก็^{๑๘๓}ยัง^{๑๘๔}ต^{๑๘๕}อง^{๑๘๖}ทำ^{๑๘๗}หน้า^{๑๘๘}ที่^{๑๘๙}อัน^{๑๙๐}นี้ : ต^{๑๙๑}อง

ทำหน้าที่เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา ที่ตายไป
หมดแล้ว ล่วงลับไปหมดแล้ว แต่เดี๋ยวนี้ ยังมีหน้า
ที่ที่จะต้องทำ ตามที่ควรจะทำ ในฐานะที่เป็น
บุตรที่ดีของบิดามารดา ต้องนึกถึงอยู่เสมอ ทำอะไร
ให้เป็นประโยชน์ตามความหวังของท่าน แม้ที่
ตายไปแล้ว.

ข้อที่ ๑. การเป็นบุตรที่ดีของบิดา
มารดา นับตั้งแต่เป็นเด็กตัวเล็กๆ ก็สอนให้เขา
เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา, โตขึ้นมาวัยหนุ่มสาว
เป็นพ่อบ้านแม่เรือนก็ให้นึกถึงบิดามารดาไว้อยู่
เสมอ, เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาไว้เสมอ; แม้
เป็นพระเป็นเณร ก็ต้องเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา
อยู่เสมอ.

ข้อที่ ๒. เป็นศิษย์ที่ดี ของครูบาอาจารย์;
นี่ไปดูเอาเองเถิดว่า ตัวเองเป็นศิษย์ที่ดีของครูบา
อาจารย์หรือเปล่า? เป็นศิษย์ที่ดี ก็คือ เชื่อฟัง

อย่างดี, เพราะคำว่าศิษย์นี้ แปลว่า ผู้ฟัง ผู้เชื่อฟัง. เป็นศิษย์ก็ต้องเชื่อฟัง ต้องเคารพ ต้องกตัญญู ต้องอะไรไปทุกอย่าง ตามที่ครูบาอาจารย์ต้องการ เพื่อจะปฏิบัติหน้าที่ต่อครูบาอาจารย์.

เดี๋ยวนี้เรามีแต่ศิษย์ที่กระด้างไม่เคารพครู ซึ่งจะโทษศิษย์ข้างเดียวก็ไม่ได้ เพราะครูก็ออกจะเหลวไหลมากขึ้น; อย่างที่ผมพูดเมื่อคราวก่อนนั้นว่า มีแต่ครูผีเสื้อ แล้วก็เลยมีแต่ลูกศิษย์ผีสิง ในเมื่อครูเอาแต่ความสะดวกสบายของตัว หลงใหลแต่ความสวยงาม เอร็ดอรร้อย ลอยไปลอยมา เป็นครูผีเสื้อมากขึ้น ในโลกนี้เวลานี้.

ที่นี้ฝ่ายลูกศิษย์ก็มีความรู้ที่เหลว มีความประพฤติเหลว ก็เลยเป็นศิษย์ผีสิงกันมากขึ้น เอาแต่กิเลสตัณหาของตัว มีความดีที่กระด้าง. ไปสังเกตดูเอาเองเถิด ครูผีเสื้อ ศิษย์ผีสิง จะมาก

ขึ้นในโลก. อย่างนี้ไม่เรียกว่า ศิษย์ที่ดีของครูบา
อาจารย์; ศิษย์ที่ดีจะต้องเชื่อฟัง จะต้องกตัญญู
จะต้องเคารพทำตามคำสั่งสอน. ครูที่ดีก็เหมือนกัน
ต้องไม่ใช่ครูผีเสื้อ, ต้องเป็นครูที่เป็นปูชนียบุคคล
น่าเคารพ น่ารัก น่าเกรงขาม.

เราอย่าไปโทษอีกฝ่ายหนึ่งเลย เราจัด
ตัวของเรานี้แหละ ให้เป็นศิษย์ที่ดีของครูบา
อาจารย์ให้สุดเหวี่ยงไว้เสมอ. ถึงแม้จะอายุมาก
แล้ว ก็ยังเป็นศิษย์ของใครคนใดคนหนึ่งอยู่นั้นแหละ;
ก็ต้องนึกถึงอยู่เสมอ. ผมก็ยังไม่ถึงครูบาอาจารย์
ที่เคยสอน ก ข ก กา ให้ผมอยู่เสมอ แม้ว่าผม
จะไปช่วยอะไรไม่ได้อีก เพราะตายไปเสียมาก
แล้ว แม้จะยังเหลืออยู่ก็ยังนึกถึง, แม้จะช่วยไม่ได้
ก็ยังนึกถึงอยู่เสมอ ยังพยายามที่จะเป็นศิษย์ที่
ดีอยู่ คือกตัญญูอยู่เสมอ.

ข้อที่ ๓. เป็นเพื่อนที่ดี; เราต้องมีเพื่อน
อยู่ในโรงเรียนก็มีเพื่อนเรียน บวชอยู่วัดก็มีเพื่อน
พรหมจรรย์ สหัมมิก คือภิกษุสามเณร; นี้เขา
เรียกว่าสหัมมิก –เพื่อนประพฤตินิรหระร่วมกัน
เราก็กต้องมีเพื่อน เราก็กต้องเป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน.

เดี๋ยวนี้เรามักจะเล่นไม่ซื่อ ปากก็ว่า
เป็นเพื่อนที่ดี แต่ว่าใจไม่เป็นอย่างนั้น ก็ใช้ไม่ได้
ไม่ได้ทำหน้าที่ ที่ถูกต้อง หรือโดยสุจริต; ฉะนั้น
จึงควรไปปรับปรุงกันเสียใหม่ ให้ได้ชื่อว่าเป็น
เพื่อนที่ดีของเพื่อน แล้วก็อย่างบริสุทธิ์ใจ.

ข้อที่ ๔. สูงขึ้นไปหรือในแง่อื่นอีก คือ
เป็นพลเมืองที่ดีของบ้านนี้ ตำบลนี้ จังหวัดนี้
เมืองนี้ ประเทศนี้ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย
ก็เป็นอันเชื่อได้ว่า เป็นพลโลกที่ดีได้; เป็นพลเมือง
ที่ดีของโลกได้ ก็ต้องเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ
ได้เหมือนกัน.

พูดอย่างสั้นๆ ก็ว่า เป็นพลเมืองที่ดี
ของประเทศไทยก็ได้ ของโลกก็ได้. เดียวนี้เรา
จะเอาเปรียบเสีย ไม่ได้ตั้งใจเป็นพลเมืองที่ดี
ของประเทศ; มีแต่คิดเอาเปรียบ ต่อเมื่อได้
เปรียบได้ประโยชน์นั้นแหละ จึงจะทำหน้าที่
พลเมืองอะไรขึ้นมา, ไม่เคยเสียสละก่อนเพื่อทำ
ประโยชน์แก่ประเทศชาติ หรือว่าแก่โลก. เพราะว่า
กิเลสมันมาบังคับมาเป็นใหญ่เสีย; คนก็ไม่ค่อย
ซื่อตรงต่อหน้าที่. นี้จะเรียกว่าหน้าที่ของเป็น
เพื่อนที่ดีของเพื่อนไม่ได้.

ข้อที่ ๕. เป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา;
แล้วแต่ว่าจะถือศาสนาไหน มีศาสดาทั้งนั้นแหละ,
ผู้นับถือนั้นก็เป็นสาวก. เราเป็นพุทธบริษัท แล้วก็
เป็นสาวกของสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ขอให้**เป็นสาวก
ที่ดี** อย่าทำอย่างที่เรียกว่า เป็นกบถหรืออะไร
ทำนองนั้น.

จงพยายามที่จะเข้าใจพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วก็เป็นสาวกที่ดี แล้วก็จะ มีผลย้อนหลังกลับมา กลายเป็นพลเมืองที่ดี เพื่อนที่ดี ศิษย์ที่ดี บุตรที่ดี. เป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้าให้ได้เสียก่อนเถิด แล้วจะย้อนมาเป็นอะไร ได้ดีหมด ทั้งทำหน้าที่เพื่อตนเอง ทำหน้าที่เพื่อผู้อื่น ก็ได้ดี; ถ้าเป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้า เท่านั้น จะทำหน้าที่ต่างๆ ได้ อย่างถูกต้อง ครบถ้วน หมด.

โอกาสนี้ จึงขอร้อง ขอวิงวอน ได้ว่า ขอให้สนใจคำ ๕ คำนี้ไว้ให้มากๆ บุตรที่ดี ศิษย์ที่ดี เพื่อนที่ดี พลเมืองที่ดี สาวกที่ดี. ขอให้ไปพยายามเป็นให้จนได้ จนตลอดชีวิต; จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีธรรมะที่ถูกต้อง ตามหน้าที่ของมนุษย์ ที่จะมีธรรมะ คือมีหน้าที่ ที่ถูกต้อง.

นี่คือ **หลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ** สรุปลงแล้วกันว่า **ทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง** ทำหน้าที่เพื่อผู้อื่นให้ถูกต้อง; แล้วในที่สุดเราก็ได้ชื่อว่า เป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี เป็นสาวกของศาสนา. นี่เป็น **หลักธรรมะที่ต้องรู้ และต้องปฏิบัติ**, แล้วก็ให้ได้ผลของการปฏิบัติครบถ้วน; อย่างนี้คือหลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ.

ขอเป็นพิเศษอีกส่วนหนึ่งด้วย ว่าช่วยนำไปชี้แจงเปิดเผยแก่บุคคลอื่นที่เขาเกลียดชังกันนักเหล่านั้ันด้วย. ถ้าคุณมีเพื่อน หรือมีครูบาอาจารย์ หรือกระทั่งมีบิดามารดาก็ตามที่เขาเป็นคนเกลียดชังกันนัก; ก็ขอให้ช่วยเอาเรื่องนี้ไปเปิดเผย ไปพูดจาอะไร ให้เขากลายเป็นคนชอบธรรมขึ้นมาให้ได้; เพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นจริงๆ ฉะนั้นผมจึงเรียกว่า **หลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ**.

วันนี้ก็หมดเวลาสำหรับการบรรยาย
แล้ว ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้.

บุตรที่ดี คิษย์ที่ดี เพื่อนที่ดี
พลเมืองที่ดี สาวกที่ดี
ขอให้พยายามเป็นให้จงได้จนตลอดชีวิต
จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมะที่ถูกต้อง
ตามหน้าที่ของมนุษย์ที่มีธรรมะ
ที่มีหน้าที่ที่ถูกต้อง

สมทบพิมพ์ ๘ บาท

5 50000 1017014